

УДК 343.231

О. В. Ободовський

ЧАС ВЧИНЕННЯ ТРИВАЮЧОГО ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі – КК України) відсутнє визначення триваючого злочину. Тривалий час питання про суть цього виду злочину вирішувалося відповідно до роз'яснень, наданих у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР. Водночас деякі вчені не підтримували офіційної позиції. Немає єдиного визначення триваючих злочинів і нині. Тому існує не тільки теоретична, а й практична необхідність з'ясування особливостей цього виду ускладнених одиничних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання триваючих злочинів окремо розглядаються, як правило, лише в статтях. Крім того, про особливості триваючих злочинів більш або менш детально пишуть у монографічних дослідженнях, присвячених формам множинності злочинів і об'єктивній стороні злочину. Серед інших питань триваючі злочини досліджувалися, наприклад, у докторській дисертації Т.Г. Черненко та в кандидатських дисертаціях Т.М. Данилюк і Н.М. Куличенко, у монографії Н.Ф. Кузнецової, присвяченій темі злочинних наслідків, у роботах М.І. Блум та А.О. Тилле, а також в інших роботах. Незважаючи на це, у темі триваючих злочинів ще залишається низка питань, щодо яких учені дотримуються неоднакових позицій.

Формулювання мети дослідження. Одним із невирішених питань у темі, що розглядається, є час вчинення триваючого злочину. Незважаючи на, здавалося б, очевидність правильної відповіді на це питання, воно продовжує залишатися дискусійним. У зв'язку із цим вважаємо доцільним і необхідним дослідження зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Не торкаючись особливостей термінології, яка використовується тими або іншими авторами, відзначимо, що одну з головних проблем триваючих злочинів пов'язують, як правило, зі специфікою суспільно небезпечного діяння об'єктивної сторони їх складу: здійснюється воно одномоментно чи безперервно протягом часового проміжку будь-якої тривалості. Слово «триваючі» в назві цього виду ускладнених одиничних злочинів, безперечно, вказує на те, що негативний вплив на охоронювані суспільні відносини здійснюється впродовж тривалого часу. Тому, здавалося б, однозначно неправильною є позиція про те, що суспільно небезпечне діяння в триваючих злочинах вчиняється одномоментно, оскільки за таких умов втрачається їх триваючий (тривалий) характер (у деяких роботах вживається термін «тривалий злочин» [1, с. 11], що, на нашу думку, є тотожним терміну «триваючий злочин»).

Проте стверджувати так – спростити проблему. Деякі дослідники пов'язують тривалий характер триваючого злочину не з тривалістю діяння, а з тривалістю суспільно небезпечних наслідків. Ще одна, так би мовити, «серединна» позиція зводиться до визнання триваючими тих злочинів, які «складаються» із суспільно небезпечного діяння та злочинного стану, у якому перебуває винний після вчинення

цього діяння. Якщо злочинний стан розуміти як безперервне вчинення діяння, то точка зору, про яку йде мова, не має самостійного значення, а повинна розглядатися в межах наведеної вище думки про обумовленість назви триваючих злочинів тривалим характером суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони їх складу.

Водночас під злочинним станом можна розуміти також невиконання особою, яка вчинила злочин, дій, спрямованих на відновлення до початкового стану порушених злочином суспільних відносин. За цих умов поняття триваючого злочину стає нечітким, оскільки, виходячи з таких уявлень про правову природу триваючих злочинів, багато суспільно небезпечних діянь можна віднести до цього виду ускладнених одиничних злочинів.

Остання (названа нами «серединною») точка зору щодо особливостей триваючого злочину дуже близька до визначення триваючого злочину як діяння, поєданого з наступним тривалим невиконанням обов'язків, покладених на винного законом під загрозою кримінального переслідування. У цьому підході так само можна розглядати випадки, коли суспільно небезпечне діяння полягає в тривалому невиконанні обов'язків, і випадки, коли після закінчення суспільно небезпечного діяння особа, яка його вчинила, не усуває наслідків цього діяння. Охарактеризований підхід до суті триваючих злочинів є досить дискусійним. Як уже зазначалося, самостійність цих підходів є умовною, оскільки конкретні випадки в межах кожного з них роблять їх тотожними або ж схожими до першої або, відповідно, другої позицій щодо суті триваючих злочинів, наведених на початку статті.

Н.Ф. Кузнецова зазначила: «Не можна, на нашу думку, шукати специфіку триваючого злочину в стадії його виконання. Дії виконання в триваючому злочині одноразові, за характером є простими й закінчуються в певний момент. <...> Таким чином, дії виконання в триваючому злочині обмежені конкретним моментом початку й кінця злочинної діяльності, як і дії виконання в будь-якому іншому злочині. Специфіка триваючих злочинів проявляється на стадії настання злочинної шкоди. Злочинна шкода, один раз наступивши, триває потім у часі та просторі, поки не буде припинена самим суб'єктом або незалежними від нього обставинами» [2, с. 127–128].

Автори коментаря до ст. 4 КК України («Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі») В.І. Борисов та Ю.А. Пономаренко висловили таку думку про час вчинення триваючого злочину: «... це час вчинення дії або бездіяльності, з яких починається так званий «злочинний стан» особи» [3, с. 15]. Не порушуючи питання про поняття злочинного стану, зазначимо, що з наведеної цитати постає висновок про одномоментний характер триваючого злочину: часом вчинення триваючого злочину визнається лише час вчинення суспільно небезпечного діяння, а тривалість злочинного стану не впливає на тривалість часового проміжку, протягом якого вчиняється триваючий злочин (тобто на тривалість триваючого злочину).

Таким чином, схожість думок Н.Ф. Кузнецової й авторського колективу науково-практичного коментаря полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння складу триваючого злочину є одномоментним. При цьому, на нашу думку, потрібно

підкреслити, що наведені позиції про час вчинення триваючого злочину не можна критикувати як повністю неправильні. Так, В.І. Борисов та Ю.А. Пономаренко вказують на те, що після вчинення суспільно небезпечного діяння починається «злочинний стан» особи. Ця категорія є досить-таки усталеною в кримінальному праві й бере свій початок з Постанови 23-го Пленуму Верховного Суду СРСР від 4 березня 1929 р., де було сформульовано визначення триваючого злочину. Припустивши, що терміном «злочинний стан» охоплюються діяння, подібні за юридичними ознаками й за своїм зовнішнім проявом до першої дії чи бездіяльності, з якої почався цей «злочинний стан», доходимо висновку, що триваючий злочин полягає в тривалому вчиненні суспільно небезпечного діяння.

На перший погляд, цей висновок суперечить змісту позиції, яка розглядається. Проте, наприклад, у КК України передбачена відповідальність за низку злочинів, що полягають у зберіганні певних предметів. Стосовно зберігання вогнепальної зброї Пленум Верховного Суду України відзначав: «Під незаконним зберіганням вогнепальної зброї <...> розуміються умисні дії, які полягають у володінні

(незалежно від тривалості в часі) без відповідного дозволу або з простроченням його дії будь-яким із зазначених предметів, що знаходиться не при особі, а в обраному особою місці» [4, п. 11]. Схожий висновок (відмінності, якими, враховуючи мету нашого дослідження, можна знехтувати, обумовлені особливостями опису в КК України ознак відповідних складів злочинів) зроблено також у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»: «Під незаконним зберіганням потрібно розуміти будь-які умисні дії, пов'язані з фактичним незаконним перебуванням наркотичних засобів <...> у володінні винної особи (вона може тримати їх при собі, у будь-якому приміщенні, сховищі або в іншому місці). Відповідальність за незаконне зберігання наркотичних засобів <...> настає незалежно від його тривалості» [5].

Вважаємо, що під визначення «діяння, з якого починається «злочинний стан» особи» може підпадати, наприклад, залишення зброї, наркотичних засобів тощо в певному місці (дія) й подальше володіння цими предметами у вигляді усвідомлення винною особою можливості в будь-який час отримати до них доступ («злочинний стан»). Відповідальність за зберігання, як зазначено в Постанові Пленуму Верховного Суду України, настає незалежно від його тривалості. Отже, діяння, що полягає в зберіганні певних предметів, триває в часі (це, безумовно, постає із самої суті зберігання). При цьому весь час дії чи бездіяльності особи охоплюється цим самим складом злочину. У такому контексті дещо некоректно визнавати часом вчинення злочину тільки перший епізод зберігання (дію), оскільки діяння – зберігання – вчиняється весь час, протягом якого особа фактично володіє предметом.

На початку статті вже згадувався другий підхід до розуміння злочинного стану. Вважаємо, що такий підхід суперечить не тільки логіці Постанови 23-го Пленуму Верховного Суду СРСР, де вживався відповідний термін, а й логіці вчення про злочин взагалі. Зокрема, у Постанові говорилося про «безперервно здійснюваний злочинний стан» [6, с. 81], тобто акцентувалася увага на вольовому характері злочинного стану: це в будь-якому випадку поведінка винного (активна чи пасивна), проте

аж ніяк не триваючий у часі наслідок діяння. Для пояснення цієї тези доцільно провести порівняння із судимістю, яка, як визначив Пленум Верховного Суду України, «...є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання» [7, п. 1]. Отже, категорію «злочинний стан» можна розглядати в такому контексті.

Розглядаючи точку зору Н.Ф. Кузнецової, зазначимо, що, на нашу думку, дослідниця визнавала «незалежний» характер злочинної шкоди в триваючому злочині. Мова йде про те, що подальший розвиток злочинної шкоди жодним чином не обумовлений подальшим вчиненням суспільно небезпечного діяння. Водночас оскільки злочинна шкода триває в часі, що впливає на тривалість злочину, то, очевидно, такий розвиток наслідків суспільно небезпечного діяння обумовлений особливостями об'єкта злочинного посягання (якому, власне, і завдається ця шкода).

Не можемо погодитися повністю з такою позицією. Вважаємо, що неточність цієї думки полягає в неприйнятності її використання для розмежування триваючих злочинів і злочинів, що такими не є. Зокрема, суспільно небезпечні наслідки деяких злочинів неможливо усунути повністю: суспільні відносини, які складаються щодо охорони унікальних документів Національного архівного фонду, після знищення окремого унікального документа вже не будуть існувати в початковому вигляді щодо цього документа (суспільні відносини можна буде «відновити» одночасно з відновленням документа). Значить, треба визнати, що шкода суспільним відносинам стосовно охорони унікальних документів Національного архівного фонду в цілому також завдаватиметься постійно. Це ж стосується кожного випадку, коли не можна відновити початковий стан суспільних відносин.

Завдання шкоди суспільним відносинам протягом тривалого часу й обумовленість цієї тривалості безперервним здійсненням самого суспільно небезпечного діяння – це, як видається, специфіка триваючого злочину. Знову-таки можна згадати зберігання. Якщо відмовитися від його правильного розуміння як фактичного володіння предметом, а розглядати як залишення предмета в певному місці (діяння) та наслідки у вигляді шкоди суспільним відносинам, що забезпечують, наприклад, громадську безпеку (під час зберігання, скажімо, вогнепальної зброї), то отримуємо формально правильне визначення триваючого злочину за неправильного розуміння його суті.

М.І. Блум та А.О. Тилле зазначали: «Триваючий злочин <...> характеризується безперервністю» [8, с. 41]. При цьому в примітці автори наводять визначення триваючого злочину, сформульоване М.Д. Шаргородським: «Триваючим злочином є такий, що вчиняється не в якийсь певний момент, а має тривалий характер. Триваючий злочин характеризується безперервним здійсненням певного злочинного діяння» [8, с. 41]. Очевидно, дослідники погоджувалися з такою думкою М.Д. Шаргородського, оскільки не висловили жодних застережень щодо уточнення його позиції.

Т.Г. Черненко в докторській дисертації запропонувала таке визначення триваючого злочину: «Триваючим є злочин, який починається з акта протиправної дії чи бездіяльності та, не закінчуючись цим моментом, безперервно здійснюється,

утворюючи злочинний стан особи, до моменту його припинення за волею особи або всупереч їй» [9, с. 28].

Н.М. Куличенко зробила висновок про те, що поняття триваючого злочину можна сформулювати так: «Триваючий злочин – це суспільно небезпечне діяння, яке характеризується тривалим невиконанням покладених на особу обов'язків шляхом дії (бездіяльності) протягом невизначеного часу. Триваючий злочин визнається закінченим із моменту припинення діяння за волею особи (або всупереч їй), а також із моменту настання подій, що перешкоджають здійсненню такого діяння» [10, с. 85].

Автори зазначених трьох робіт вказують на тривалий характер суспільно небезпечної дії або бездіяльності. Таким чином, на їхню думку, тривалий характер триваючих злочинів обумовлюється саме тривалістю в часі суспільно небезпечного діяння.

Мабуть, недоречно посилатися на будь-яку роботу, повторюючи відому істину про те, що поняття «діяння» вживається в кримінальному праві у двох значеннях: для позначення злочину, тобто слово «діяння» ототожнюється зі злочином (або ж суспільно небезпечними посяганнями, вчиненими неосудними чи неповнолітніми особами); для позначення однієї з ознак складу злочину – ознаки об'єктивної сторони складу злочину. Під час дослідження часу вчинення триваючого злочину треба розглядати діяння в його другому значенні.

Злочин виражається в об'єктивній дійсності через об'єктивні ознаки. Серед цих ознак центральною є суспільно небезпечне діяння, оскільки воно пов'язує між собою всі інші об'єктивні ознаки. На нашу думку, особливий – тривалий – характер наслідків не може виступати відмітною ознакою триваючих злочинів: наслідки далеко не завжди можна конкретизувати (це стосується також їх тривалості), особливо якщо мова йде про злочини з формальним складом (існує думка, що триваючими можуть бути тільки злочини з формальним складом [11, с. 14]). В останньому випадку виникає не зовсім зрозуміла ситуація: для визнання злочину закінченим не має значення, настали чи не настали наслідки, санкція статті (частини статті), відповідно, побудована з урахуванням цієї обставини, а особливості наслідків все одно потрібно досліджувати для вирішення питання про віднесення злочину до триваючих. Ще раз наголосимо: якщо наслідки полягають лише в порушенні суспільних відносин або в загрозі їх порушення, то конкретизувати тривалість наслідків, як і їх характер, складно (або й неможливо), наприклад не можна визначити тривалість наслідків незаконного зберігання вогнепальної зброї (виникає питання також щодо того, чи доцільно їх взагалі встановлювати, навіть враховуючи вимоги про повне дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення).

Крім того, як показано вище, наслідки деяких злочинів тривають у часі незалежно від вчинення винною особою нових посягань на об'єкт. Це, з одного боку, характеризує більший рівень суспільної небезпечності злочину, а з іншого – не дає можливості ставити кримінально-правову реакцію держави на цей злочин у залежність від часу припинення його наслідків.

Ознаки суб'єкта злочину, як і ознаки об'єкта, враховуючи їхню специфіку, не можуть впливати на тривалість злочину, а отже, не можуть використовуватися під

час вирішення питання про віднесення того чи іншого злочину до триваючих. Ознаки суб'єктивної сторони тісно пов'язані з ознаками об'єктивної сторони, є їхнім відображенням у свідомості особи, яка вчиняє злочин. Звичайно, якщо зберігання триває досить довгий час, то й умисел винного наділений відповідними характеристиками. На нашу думку, те саме стосується також мотиву й мети. Проте жодна із суб'єктивних ознак не існує, будучи відокремленою від об'єктивних ознак. При цьому саме об'єктивні ознаки є «видимими» й дають можливість скласти попереднє уявлення про вчинений злочин. Тому, вважаємо, перевага має бути надана саме суспільно небезпечному діянню.

Висновки. Суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони складу деяких злочинів може здійснюватися як завгодно довго, не змінюючи при цьому своїх кримінально-правових характеристик. Тому злочином є все діяння, а не окрема його частина. Відповідно, часом вчинення такого злочину, на нашу думку, потрібно вважати весь час, протягом якого тривало (здійснювалося) таке суспільно небезпечне діяння. Це й дає можливість називати зазначені злочини триваючими.

Література

1. Плужнік О.І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.І. Плужнік ; Націон. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 19 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2003/03poiutv.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
2. Кузнецова Н.Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 220 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид. – Х. : Одіссей, 2006. – 1152 с.
4. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.
5. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>.
6. Сборник действующих постановлений Пленума и директивных писем Верховного Суда СССР 1924–1944 гг. / под ред. И.Т. Голякова. – М. : Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1946. – 228 с.
7. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0016700-03>.
8. Блум М.И. Обратная сила закона / М.И. Блум, А.А. Тилле. – М. : Юридическая литература, 1969. – 136 с.
9. Черненко Т.Г. Множественность преступлений по российскому уголовному праву : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т.Г. Черненко ; Кемеровский государственный университет. – Кемерово, 2001. – 367 с.
10. Куличенко Н.Н. Уголовно-правовая оценка единичного сложного преступления : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.Н. Куличенко ; Омская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. – Омск, 2006. – 191 с.

11. Данилюк Т.М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Т.М. Данилюк; Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2005. – 24 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2009/09dtmmzz.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.

Анотація

Ободовський О. В. Час вчинення триваючого злочину. – Стаття.

У статті розглянуто специфіку суспільно небезпечного діяння складу триваючого злочину. Зроблено висновок про те, що тривалість цього виду ускладнених одиничних злочинів визначається лише тривалістю діяння, а часом вчинення триваючого злочину треба вважати весь час, протягом якого вчинялося суспільно небезпечне діяння.

Ключові слова: триваючі злочини, злочинний стан.

Аннотация

Ободовский А. В. Время совершения длительно совершаемого преступления. – Статья.

В статье рассматривается специфика общественно опасного деяния состава длительно совершаемого преступления. Сделан вывод о том, что длительность данного вида усложненных единичных преступлений определяется только длительностью деяния, а временем совершения длительно совершаемого преступления следует считать все время, в течение которого совершалось общественно опасное деяние.

Ключевые слова: длительно совершаемые преступления, преступное состояние.

Summary

Obodovsky O. V. Time of the commission of a continuing crime. – Article.

The article deals with the specifics of a continuing crime. The author concludes that the duration of these crimes is determined only by duration of the act, and the time of committing the crime should be considered as continuing time when socially dangerous act was committed.

Key words: continuing crimes, dangerous state.

УДК 343.237

Л. М. Пілявська

ЗАЗДАЛЕГІДЬ НЕ ОБІЦЯНЕ ПРИДБАННЯ ЧИ ЗБУТ МАЙНА, ЗДОБУТОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

Процес формування інституту причетності до злочину пройшов довгий шлях становлення. Точки зору науковців щодо місця цього поняття в кримінально-правовій доктрині різняться. Протягом тривалого часу дискусійними залишаються питання зв'язку причетності до злочину з поняттям співучасті та визначення її як самостійного інституту.

Метою статті є визначення заздалегідь не обіцяного придбання чи збуту майна, здобутого злочинним шляхом, як одного з видів причетності до злочину; аналіз законодавчого закріплення; встановлення особливостей та ознак вказаного виду причетності.

Причетність до злочину – це умисне винне діяння, суб'єктивно не пов'язане зі злочинном, що вчиняється іншою особою (особами), яке не є складовою частиною